

Zrínyi-tanulmányok

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN KÖNYVE

A Csáktornya melletti, kursaneci erdőben történt tragikus végű vadkanvadászat óta eltelt háromszáztizzenhat évben még nem mondtak el „mindent” a költő Zrínyi Miklósról. Nemcsak azért, mert életével és munkásságával viszonylag későn kezdett foglalkozni a tudomány (mindenekelőtt Arany János töredékben maradt tanulmányára, Széchy Károly ötkötetes pozitivistá életrajzára és Klaniczay Tibor szintetizáló monográfiájára gondolunk), hanem azért is, mert az idő egymásra rakódó rétegei alól egyre-másra kerülnek elő újabb és újabb dokumentumok. Így juttatott például éppen életének utolsó évével kapcsolatban újabb forrásokhoz két, nemrég előkerült, illetve publikált 1664-es kalendárium, melynek üres lapjaira egykori használója — az egyik Disilvits István légrádi pap, a másik a téli hadjáratban részt vett ismeretlen katona — a költő életére vonatkozó értékes magyar nyelvű bejegyzéseket tett. (Disilvits kalendáriumát Jakab Géza ismertette az *Életünk* 1964. évi 2. számában, a másik kalendáriumot a *Hadtörténelmi Közlemények* 1962. évi 2. számában dr. Rapcsányi László és dr. Tóth Endréné mutatta be, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár jelentette meg hasonmás kiadásban.) De azért sem tudhatunk „mindent” a magyar XVII. század egyik legmarkánsabb, legsokoldalúbb emberéről, mert Zrínyi „sötétén csillogó bogószeme” (Juhász Gyula) háromszáztizzenhat év mélyéből vallató tekintettel néz az utókorra, s minden nemzedéknek magának kell felelnie a nyugtalanító kérdésre: mit jelent számára a költő igazsága, sorsa, életműve? Ezek a válaszok rendre-sorra meg is születnek, s Rákóczi mellett aligha említhetnénk más a magyar régiségből, akiről annyi vallomás, vers, regény, zenemű, kép és színpadi alkotás született volna, mint Zrínyi Miklósról.

Kovács Sándor Iván tanulmányai mindkét irányban gazdagítják a Zrínyi-irodalmat. Egyrészt a szerző nem elégedett meg azzal, amit eddig Zrínyi Zágrábban őrzött könyvtáráról, elsősorban Drasenovich Mária 1934-ben megjelent disszertációja alapján tudunk, hanem az első adandó alkalommal a horvát fővárosba utazott, újból kézbe vette a Zrínyi-könyvtár maradék darabjait, kiigazította Drasenovich téves olvasatait, s néhány újabb, Zrínyi kezevonásával készült könyvbejegyzést fedezett föl. Rövid utazását további szerencse kísérte, mert egy ismeretlen Zrínyi-arc képre is rábukkant. (Kutatási eredményeit a kötet *Tallózás Zrínyi Miklós könyvtárában és egy ismeretlen Zrínyi arckép* című tanulmányában osztja meg.) De Kovács Sándor Iván tanulmányai főként a „másik” irányban gazdagító erejűek: tüzetes figyelemmel újból az alapszöveg, a *Szigeti veszedelem* fölé hajolt, továbbá megvizsgálta a Zrínyi-életmű továbbélését a huszadik századi magyar irodalomban: a Zrínyiről szóló eddigi irodalom ismeretéhez hozzáadta a kortárs magyar líra ismeretét, a maga kivételes érzékenységét és pontosságát.

A kötet három tanulmánya kapcsolódik közvetlenül az eposzhoz. A *Szigetvári emlékkönyvhöz* fűzött irodalmi szempontú megjegyzések költészet és valóság kapcsolatát vizsgálják, a poetica phantasia és a história tényeit vetik egybe. A „siklósi kaland” néven emlegetett epizód (III. ének) és a szigetvári kirohanás (XV. ének) összehasonlító elemzése viszont az eposzban érvényesülő szimmetrikus építkezésmód, a barokk kompozíciók felfogás jegyeinek, „az arányosság költői érzékének” a megmutatására ad alkalmat. A harmadik tanulmány (*Zrínyi kősziklája*) a költő képhasználatáról, Zrínyi vizuális forrásairól, az antropomorfizáló tájbrázolásról közöl új és eredeti megfigyeléseket. A tanulmányban taglalt Balassi-párhuzamot további allúziókkal, egyberímélésekkel egészíthetjük ki. Például. Balassi: „Áldott szép Pünkösödnek gyönyörű ideje, / Mindent egészséggel látogató ege, / Hosszú úton járókat könnyebbitő szele! // Te nyitod rózsákat meg illatozásra, / Néma fülemile torkát

kiáltásra, / Fákat is te öltöztetsz sokszínű ruhákba.” (*Borivóknak való.*) Zrínyi: „Kikeletkor áldasz az szép zöld erdővel, / Szerelmes fülemile éneklésével, / Égi madaraknak sok különtségével, / Víz lassú zúgással, széllengedézzel.” (*Szigeti veszedelem*, III. 33.)

Kovács Sándor Iván akkor van igazán elemében, amikor egy-egy Zrínyi-motívum bűvópatak módján történő továbbélését, majd váratlan fölbukkanását nyomonköveti. Egyetlen szó eredeti nyelvi, katonai és irodalmi jelentésének újraboncolásával igazolja, s „a Zrínyire támaszkodó Arany Jánossal hitelesíti”, hogy Ady közismert versének címében (*Új, tavaszi sereg-szemle*) eredetileg — és helyesen — a „sereg-számla” szó szerepelt. — Zrínyi egyik legmegindítóbb vallomása, lírai önarcképe a *Vitéz hadnagy* kéziratának végén maradt fenn: „Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó, / Orám tisztességes csak légyen utolsó. / Akár farkas, akár emésszen meg holló, / Mindenütt feljül ég, a föld lészen alsó.” A négyesoros vers, amelyben talán egyetlen szó sincs nyelvtanilag a helyén, de szuggesztivitását éppen a költői inverzióknak köszönheti, messzi múltba nyúlik vissza, s „hatása” mindmáig megfigyelhető. Kovács Sándor Iván a római Lucanustól a magyar népköltészetten és Balassin át Zrínyiig, és Zrínyitől Csanádi Imréig kíséri figyelemmel a „Befed ez a kék ég...” motívum genezisést és történeti továbbélését. — Hasonlóképpen „távlatos alkotáslélektani és esztétikai tanulsággal járó” motívumtörténeti áttekintés az a tanulmány, amelyben Károlyi Amy *Kulcslyuk-líra* című verseskönyvének néhány motívumához fűz magyarázatokat. (A „ver” ige „vér” alakváltozatát az Arany János-i példával, a *Vásárban* című vers záró rímpárjával is kiegészíthetjük: „s tüze-sebben vér / Láttodra, te búzás alföldi szekér.”) S ugyancsak finom filológiai nyomonkövetést ad, hogy miképpen él tovább parafrázva a *Zrínyiász* Cumilla-Delimán epizódja Jánosy István *Vénusz diadala* című versében. Kovács Sándor Iván a honi irodalmi példákat világirodalmi párhuzamokkal gazdagítja, így például Zrínyi és Dante „virtuális párhuzamba állításával... meglepő művészetpszichológiai azonosságokra” mutat rá, illetve a képzőművészetet is — például Csontváry *Zrínyi kirohánása* című festményét — vizsgálódási körébe vonja. (A festményről — igaz, más aspektusból közelítő — figyelemre méltó tanulmányt írt Kovács Valéria a Janus Pannónius Múzeum munkatársa.) Természetesen Kovács Sándor Iván nem kísérhette nyomon „minden” Zrínyi-motívum továbbélését, nem térhetett ki a magyar irodalomban áthagyományozódó Zrínyi-kép „minden” részletére. Arany, Ady, Vas István, Károlyi Amy, Jánosy István: csak nyomjelző nevek. A vizsgálódás folytatható: hogyan él Zrínyi alakja és költészete a magyar irodalomban, a lírában — például — Babits, Illyés, Jékely Zoltán műveiben, a regényben — megint csak példaként említve — Laczkó Géza munkájában? Kovács Sándor Iván célja — „nemzeti költészetünk történeti-esztétikai értékeinek állandó tudatosítása” —, valamint az a törekvése, hogy megmutassa, egy-egy költői motívum hogyan köthető be „a teljes magyar költészet áramába”, vagyis a múlt értékeinek élővé tétele: mindenképpen példamutató és követésre érdemes.

Kovács Sándor Iván tanulmányai nemcsak a Zrínyi-kutatást gazdagítják, hanem az irodalomtörténeti tanulmány műfaját is megújítják: módszerben is újat hoztak. A dolgozatokat „filológiai esszéknek” nevezi: minden egyes tanulmány az irodalomtörténeti módszeresség példája, filológia a javából, ugyanakkor a szerző nemcsak az irodalomtörténeti anyagot ismeri, hanem a mai magyar költészetet is, s vizsgálódásaiból szubjektumát, egyéni ízlését, asszociációs képességét sem zárja ki. A tanulmányok szövegét hivalkodó lábjegyzetek, önadminisztráló utalások nem terhelik, de egy húszlapos íráshoz nem áttal ötlapnyi sűrűn szedett jegyzetet fűzni a könyv végén. Zrínyi-megközelítése gazdag ismereten alapszik, de a személyes indítékokat és a mához szóló „üzenetet” sem nélkülözi. „A tények tisztelete, a múltból tanulhatónak a mára vonatkoztatása, múlt és jelen közös gyökérzetű összefüggéseinek feltérképezése, az életteli megelevenítés óvhatnak meg bármilyen előjelű hamis interpretálástól!” — írja a kötet előszavában. Aki motívumtörténeti vizsgálatra adja fejét, annak alighanem két erénnyel kell rendelkeznie: gazdag ismerettel és jól működő

asszociációs képességgel. Kovács Sándor Iván mindkét érték birtokában van: egyrészt sokat olvas, sokat tud, szereti a könyvtárat, másrészt egy-egy motívum kapcsán sok minden eszébe jut. Sőt nemcsak eszébe jut sok minden, hanem jó ízlése is van: az igazi értéket érzékeli, jól válogat, remekül komponál.

Zrínyi-képe korszerű, a jelenhez szól. Idegen tőle a harsány romantikus pátosz, a legendásító szándék, de távol áll tőle a deheroizálás, az illúzióvesztő igyekezet is. Zrínyiben mindenekelőtt a kiváló költőt, a reneszánsz kor késői magyar fiát látja. Magam, aki ha csak egy ismeretátadó pályarajz keretei között vallhattam is Zrínyiről, közel érzem ezt a képet. Zrínyi, hajlama szerint nagyszabású reneszánsz egyéniség volt, a körülmények és a korigény parancsára vállalt feladatok vonták el a művésztől, és tették katonává és politikussá. A költészettől is versben búcsúzott: „Nem írom pennával, / Fekete téntával, / De szablyám élivel, / Ellenség vérivel, / Az én örök híremet.” Szerencse, hogy hírét a „pennával, fekete téntával” rótt sorai is őrzik... Zrínyiről még sok mindent nem mondott el az utókor. Magam is tapasztaltam, hogy például gazdag és sokoldalú levelezése még mennyire kiaknázatlan a jellem, az egyéniség „megfejtése”, költészetének megközelítése szempontjából. De vannak más, megoldásra váró kérdések is. Itt van például Zrínyi halálfogalma: mit jelentett a halál Zrínyi számára, mit jelentett egyáltalán abban a korban a „dicsőséges”, a „hősi halál” ténye? Ennek vizsgálata legalább annyira tanulságos lenne, mint Zrínyi „agyonbeszél” sorsfogalma... Kovács Sándor Iván feszesen megformált, gondolatébresztő tanulmányai egyszerre teszik gazdagabbá Zrínyi-képünket és árnyalják a kortárs magyar költészettel kapcsolatos ismereteinket. Kötete régiség és maiság között épít tanulságos, járható, tovább szélesíthető hidat. (*Szépirodalmi.*)

TÜSKÉS TIBOR

Bori Imre: Krúdy Gyula

JEGYZETEK EGY KÖNYV OLVASÁSA KÖZBEN

Újabb könyv — ezúttal kismonográfia — *Krúdy Gyuláról*. Újabb elemzés egy jelentős életműről, amely a maga teljességében és újszerűségében meghatározó szerepet játszott a huszadik századi magyar próza fejlődésében, az egyik irányban.

Ez az újabb, figyelmet érdemlő kismonográfia *Bori Imre* munkája. A meglehetősen kiterjedt Krúdy-irodalom kétségtelenül gazdagodott és árnyaltabbá vált Bori Imre tanulmányával; de még így sem, minden eddigi vizsgáldást-értékelést összeadva sem született meg a teljes Krúdy-életműre, annak minden részletére kiterjedő, átfogó és összefoglaló elemzés. Éppen ezért, úgy érzem, Bori Imre Krúdy-könyvéről csak mintegy hozzáfűzött, olvasása közben papírra vetett jegyzetekben szólhatok.

*

Bori Imre az irodalomtörténeti tanulmány és az esszé, a műelemzés és a portrérajzolás egységét valósította meg — sikeresen, élvezetes formában — irodalmat elemző és népszerűsítő munkáiban. Ezzel a szerencsés megoldással találkozhatunk Krúdyról szóló kötetében is.

Könyvének első fejezetében példás rövideggel, a lényegyet mégis kiemelően szól Krúdy Gyula életének első húsz évéről, írói munkásságának kialakulására és formálódására helyezve — nagyon helyesen — a hangsúlyt. Jelzi például, hogy már ekkor